

קווים לדמותו

כתרים רבים ניתן לקשור לדמותו של פרופ' בנימין גייסט עליו השלום - נבון, בר אוריין, איש אשכולות, נמרץ, שקדן, רב-פעלים. אך יותר מכל, המאפיין בעיקר את דמותו היתה נפשו הסוערת, שלא ידעה מנוח. מעולם לא הסתפק בפשרה, וחתר ללא לאות להגיע לאמת, לנכון, למושלם. כזה היה ידידי בני, וכך אופיינו יחסי העבודה והרעות בינינו, וכך אזכרהו תמיד.

פגישותי הראשונות עמו היו בשנות הששים. הוא היה אז בוחן ראשי בביקורת משרדי הממשלה, ועסק בין היתר בביקורת במינהלת שדה התעופה לוד (לימים נמל התעופה בן גוריון). אני הייתי אז בוחן ראשי בביקורת האיגודים, ועסקתי בין היתר בביקורת באל על. נפגשנו לא פעם ונסענו יחד במכוניתו הקטנה לנמל התעופה. בדרך היה פורס בפני את השגותיו לאופן ביצוע הביקורת בשירותי התעופה הממלכתיים - זכויות טיס כמשאב לאומי מבוזבז לעתים, ודרכי השימוש בהם בידי חברות התעופה - אל על ואחרות. ראייתו היתה מקצועית, מקיפה, תכליתית ובלתי מתפשרת.

לימים התרחבה מערכת המגעים בינינו לעבר מפעלי ההדרכה של המשרד. הוא רתם אותי לסדרת הרצאות בנושאי ביקורת ולהגשת אירועים בקורסים השונים שארגן לעובדי המשרד כממונה על ההדרכה, ולאחר מכן כיושב ראש ועדת ההדרכה לאחר שתפקיד הממונה על ההדרכה עבר אלי.

הוא עיצב את הקורס הראשון בארץ במסגרת אקדמית בתחום ביקורת המדינה והרצה על כך באוניברסיטה העברית בירושלים, במסגרת לימודי תואר שני במדע המדינה. על היסודות האלה שהניח המשכתי בתחום זה באוניברסיטה העברית, ולאחר מכן באוניברסיטת חיפה.

יחד פעלנו בארגון ובמתן הרצאות בסמינרים בין-לאומיים בנושאי ביקורת המדינה, אשר משרד מבקר המדינה של ישראל יזם ופיתח במסגרת INTOSAI. הסמינרים התקיימו בווינה ובברלין בשנות השבעים.

אחד המפעלים החשובים שיוזם ופיתח היה צוות המחקר שליד משרד מבקר המדינה, ביחד עם פרופ' אשר פרידברג, פרופ' עירא שרקנסקי ואנוכי. הצוות ריכז וערך סדרה של מחקרים ומאמרים, פרי עטם של העומדים בשורה הראשונה של המחקר האקדמי בתחום ביקורת המדינה בארץ ובעולם. הצוות ערך והוציא לאור שני ספרים.

גולת הכותרת בתחום הפיתוח והמחקר האקדמי בתחום ביקורת המדינה היא החוברת "עיונים בביקורת המדינה". פרופ' גייסט היה העורך של החוברת מאז 1970 ועד לפרישתו מעבודתו במשרד. יום מפעלי לימודים ברמת Post Graduate לעובדים בכירים של המשרד במוסדות אוניברסיטאיים יוקרתיים בחו"ל, וביניהם: PRINCETON, ENA, HARVARD ואחרים.

קשה להאמין שאדם בעל נפש כה סוערת ורבת פעלים לכו נדם לפתע והוא הלך לעולמו. איבדתי חבר ורע יקר, והוא חסר למשפחתו, לידידיו הרבים ולמפעלים הרבים שעשייתו בהם נקטעה.

נסים מזרחי

29.8.99 – י"ז באלול התשנ"ט גילוי מצבה ו"שלושים" לפרופ' בנימין גייסט

דברים מפי דוד ברנדריס

אני רוצה להגיד שלום לחבר לעבודה, לממונה, למדריך ולמחנך.

אנו ממשרד מבקר המדינה הכרנו את ד"ר בני גייסט שנים רבות ואת הרשימה המרשימה של תרומותיו בכל שטחי חיי משרדנו, אם בתחום ניהול הביקורת עצמה, בהדרכה, במחקר ואם בהעלאת קרנו של המשרד ברחבי העולם.

אני אישית עבדתי בצמוד לד"ר גייסט כ־18 שנה, ואף הכרתי אותו לפני כן כסטודנט שלו באוניברסיטה, בתחום אחר של מגוון פעולותיו, כחוקר וכמחנך בניתוח מדיניות חוץ ויחסים בין-לאומיים.

מה שאפיין את ד"ר גייסט יותר מכל בשבילי הוא האכפתיות וה"commitment" – המחויבות שלו לעבודתו הציבורית החשובה לשיפור המינהל והחברה בישראל, ולשיפור ולייעול ניהול הביקורת במשרד, התמיכה והנאמנות לעובדיו ולחבריו, היוזמה, העשייה והכשרון לדעת איך להפעיל אנשים, כדי להגשים את היעדים שהוא הציב לעצמו, בלי לאבד את הרעיונות והערכים שמאחוריהם. לפעמים הוא היה יכול לצעוק, לזרוז בלי סבלנות, להתרגז, אבל תמיד הרגשת שהוא עושה את זה הן לטובתו ולקידומו של המשרד, והן לטובתך ולקידומך כעובד; ותמיד נשאר חבר ותמיד יכולת לסמוך עליו לגיבוי ולעזרה בעת הצורך.

היו כל כך הרבה נושאים במשרדנו, שאילולא הפעיל אותם, ספק אם הם היו מצליחים – בתחום צוות המחקר שבראשותו, המדריך לביקורת, "עיונים בביקורת המדינה", העבודה בתחום הקשרים הבין-לאומיים, מערכת ההדרכה במשרד, וכו' וכו'. היום אני מרגיש (ואני חושב, שאני מדבר גם בשם אחרים באגף שלנו במשרד – חוה, דינה ורינה) כי נשארנו יתומים.

אז תודה לך ד"ר גייסט.

קראתי את ספר השורשים שלך – ד"ר גייסט – כדי לראות איך אתה רואית את עצמך. לפי רשימה שלך, מאז היותך בגיל העשרה, פעלת בכל כך הרבה תחומים: עובד בניין, עובד בצוות עבודה להקמת תחנת אתרעה של ארה"ב בקוטב הצפוני, נוטר, מתכנת מכונות ה־IBM הראשונות, עובד בקידוחי נפט בנגב, סטודנט, מורה, חוקר, מרצה באוניברסיטה, מחבר ספרים, עובד מדינה, בעל משפחה שגידל שלושה ילדים דוקטורנטים, ...

אבל מה שהרשים אותי ביותר היה הגדרתך העצמית:

"I define myself as a Jew, born in Austria. I am the product of the Holocaust, though I have been blessed to participate in the resurrection as well -- the creation of the Jewish State."

"אני מגדיר את עצמי כיהודי, שנולד באוסטריה. אני תוצר של השואה, אך נתברכתי באפשרות להשתתף גם בתחייה ובתקומה - יצירת המדינה היהודית".

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

ציוני דרך בכתיבתו

חוברת זו של כתב העת נועדה כל כולה להציב יד לזכרו של פרופ' בנימין גייסט שהיה שנים רבות מבכירי העובדים במשרד מבקר המדינה, כיהן בשנים האחרונות כמשנה למנכ"ל והיה עורכו ומעצבו של כתב העת למן שנת 1970.

תכניה של החוברת שנבחרו מתוך קשת מאמרים, הרצאות ופרסומים פרי עטו, מציגים את תפיסתו ותרומותיו המקצועיות בישראל ובעולם, כמו גם קווים לדמותו הייחודית והסוערת לעתים, שהקרינה בולטות אישית ומקצועית ונוכחות אנושית מרשימה.

השכלתו, כישוריו, מסכת ידיעותיו המקיפה, תחומי התעניינותו, שליטתו בשפות, רוחב אופקיו ודרכי חשיבתו, הציבו אותו בשורה הראשונה של מתווי הדרך, החוקרים, אנשי המקצוע והמורים בתחום הביקורת הציבורית בעולם ובישראל, ובעיקר בביקורת המדינה. מזיגה זו של תכונות מצאה ביטוי הן בעבודתו המקצועית במשרד מבקר המדינה והן בתפקידו כעורך כתב העת "ציונים בביקורת המדינה". מזיגה זו אף הביאה להוצאתה מן הכוח אל הפועל של יזמתו הברוכה להקמת צוות מחקר ליד משרד מבקר המדינה, לקידום ההתייחסות המחקרית-אקדמית לתחום הביקורת הציבורית ולהרחבת עיסוקו ותרומותיו של משרד מבקר המדינה בישראל בקשת של נושאים בין-לאומיים בתחום זה (קונגרסים, סמינרים, מחקרים ופרסומים).

מה בחוברת

המעייין ברשימת הפרסומים הארוכה והמגוונת פרי עטו של בנימין גייסט, המובאת בסיומה של החוברת, יבין אל נכון את הקושי שניצב בפני המערכת בבואה לבחור מתוכם את אלו הנכללים בחוברת זו. השיקולים שהכריעו בבחירה היו שלושה: פרסומים המציגים את משנתו הכוללנית, פרסומים המציגים היבטים מקצועיים ייחודיים, ותרומתם ורלוונטיות תכניהם של פרסומים אלה.

שבעה מאמרים ושני כתבי יד מפרי עטו נכללים בחוברת זו. מאמר אחד פורס מגמות בהתפתחותה של ביקורת המדינה בישראל; שני מאמרים עניינם בנושאים כוללניים; ארבעה מתמקדים בסוגיות מקצועיות ספציפיות; ושני כתבי יד עוסקים בהיבטים בין-לאומיים של ביקורת המדינה, שהיו כה קרובים ללבו של פרופ' גייסט.

פותח את החוברת המאמר "זיכרונות" שפורסם בשנת 1997 עם סיום כהונתו של פרופ' גייסט כמשנה למנהל כללי של משרד מבקר המדינה וכעורך כתב העת. זיכרונות אלה, פרי ארבעים שנות עבודה, אפשרו לו להשקיף על מגמות התפתחותו ומאפייניו המשתנים של משרד מבקר המדינה אגב הצבת ציוני דרך בפעולותיו ובדרכי עבודתו של המשרד למן ראשיתו ועד לשלהי שנות התשעים. הוא סוקר את ראשיתו של מוסד ביקורת המדינה בישראל, מתייחס לתקופת כהונתו של מבקר המדינה הראשון, הד"ר זיגפריד מוזס ז"ל, כמעצב את דפוסי עבודתה של ביקורת המדינה, בוחן את ביסוס ביקורת המדינה במינהל הציבורי בישראל, ומתאר היבטים פנימיים בעבודת משרד מבקר המדינה בקידום נושאי

הכשרה והדרכה, מחקר, גיבוש צוות עובדים ופעילות בין-לאומית. בסיומו מאזכר המאמר את תרומתו של המשרד להרחבת תחום ההוראה האקדמית של מקצוע הביקורת, בה החל בנימין גייסט.

שני מאמרים עוסקים בנושאים כוללניים של תחום הביקורת. האחד הוא מאמר רקע נרחב, המנתח את העקרונות ומושגי היסוד של ביקורת המדינה. אף שהמאמר נכתב בשנת 1991, רבות מהנחותיו, קביעותיו, בחינותיו והתייחסויותיו – המציגות ומנתחות, באורח שיטתי, את מקומה מעמדה וכיווני התפתחותה של ביקורת המדינה במדינות דמוקרטיות – יפות גם לימינו.

המאמר השני, שראה אף הוא אור בראשית שנות התשעים, מזהה שלושה אתגרים מרכזיים בניהול ביקורת המדינה בשנות התשעים: הנשיאה באחריות במערכת המינהל הציבורי; רלוונטיות הביקורת; והשימוש היעיל במשאבי הביקורת – תכנון, דרכי פיקוח, יישום עבודת הביקורת לאור תקני הביקורת, הדיווח, והמעקב אחר תיקון הליקויים. אין ספק שגם בראשית שנות האלפיים יהיו אתגרים אלה מהחשובים הניצבים בפני מוסדות ביקורת המדינה בעולם.

ארבעה מאמרים הנכללים בחוברת זו מעלים כמה סוגיות מורכבות השזורות בעבודתה של ביקורת המדינה בישראל, שנחקרו אך מעט. יש בעיסוקו של גייסט בסוגיות אלה ללמד על העניין והסקרנות המחקרית שגילה בנושאים מקצועיים ייחודיים השזורים בעבודת הביקורת ועל תרומתו להארתם. הללו היו מבחינתו מעין אתרים ב"ארץ לא נודעת" הראויים לפתיחת צוהר, לחשיפה ראויה.

סוגיה אחת הנמצאת בשנים האחרונות במוקד הדיון הציבורי במדינות רבות, עניינה בטוהר המידות בשירות הציבורי ומקומה של ביקורת המדינה בבדיקתה. המאמר בוחן את תפקידי ביקורת המדינה בבדיקת הנושא למן ראשית שנות התשעים, וזאת אגב התייחסות לרקע החברתי והמוסדי הישראלי המורכב. המאמר ממיין את עיקר התחומים בסוגיה זו, אליהם התייחסה הביקורת בדוחותיה וסוקר את תחום השחיתות הכלל-מערכתית המוצא ביטוי בממצאי הביקורת. נספחת למאמר רשימת דוגמאות של דוחות ביקורת הנוגעים לענייני טוהר המידות, שניתנו בידי מבקר המדינה למן דוח שנתי מס' 5 (1954). מובאות גם דוגמאות מדוחות ביקורת שניתנו על השלטון המקומי ועל איגודים.

סוגיה סבוכה נוספת הצפה ועולה בעבודתם של מוסדות ביקורת מדינה בארצות דמוקרטיות היא ביקורת המדיניות. הסוגיה מזמנת סדרה של בעיות ועימותים במסכת יחסי הגומלין שבין המוסדות המבקרים לבין הגופים המבוקרים לדרגיהם. במאמרו ניתח פרופ' גייסט מרכיבים מרכזיים של סוגיה זו, והתמודד עם שאלת הגדרתו של המושג "מדיניות" וגבולות בחינתה של ה"מדיניות" על ידי מוסדות ביקורת המדינה. אף שהמאמר נכתב בשנת 1985, שימשו הגדרתו והתפיסות המוצגות בו חוקרים אחרים ואנשי מקצוע גם בשנות התשעים. כדי להצביע על "מדיניות" הראויה לביקורת ועל המגבלות העולות בהפעלתה הדגים גייסט בניתוח ביקורת שנערכה על מדיניות בשלושה תחומים – מדיניות חברתית, מדיניות של חברה ממשלתית-מסחרית ומדיניות במוסדות להשכלה גבוהה.

דומה שסוגיית האפקטיביות בעבודתה של ביקורת המדינה היא מן המרכזיות שעמן היא אמורה להתמודד. חוקרים ייחדו לא מעט מאמרים למורכבותה ולהשפעתה של סוגיה זו. על-פי הזמנתי כתב גייסט את מאמרו הבוחן את האפקטיביות של ביקורת המדינה במגזר השלטון המקומי בישראל. כתיבת המאמר הושלמה ימים מספר לפני פטירתו, והוא נכלל בקובץ "הביקורת ברשויות המקומיות בישראל" שראה אור בשלהי שנת 1999. לנוכח ממצאיו באשר לרמת האפקטיביות של ביקורת המדינה במגזר נרחב זה, קורא פרופ' גייסט במאמרו לבדוק מחדש את דפוסי עבודתה של ביקורת המדינה ברשויות המקומיות, וזאת בהסתמך על בחינה השוואתית של הנושא בכמה ארצות.

מאמר מקיף ייחד פרופ' גייסט לסוגיה עמומה רבת פנים – ביקורת המדינה וסודיות. אף זו נמנית עם הנושאים שהמחקר בהם מועט ביותר. כמה ציטוטים ממאמר זה שראה אור בשנת 1994, ייטיבו להבהיר את הבעייתיות הכרוכה בסוגיה זו במדינות דמוקרטיות: "...הפעולות החשאיות של ממשלות, בפרט הפעולות של השירותים החשאיים, הן עקב אכילס של כל ממשל דמוקרטי, היבטן הרכה של שלטון על פי חוק"..." הנשיאה באחריות (Accountability) לפעולות אלו מועטה כמעט בכל המדינות או שאינה קיימת כלל"..." רק למבקרי מדינה מעטים הוענקה, מכוח חוק או מנהג, הסמכות לעשות ביקורת על השירותים החשאיים". על רקע הנאמר נבחנת במאמר, באורח השוואתי, עבודתם של מוסדות ביקורת מדינה בנושאים חסויים. אמורים הדברים במוסדות ביקורת המדינה של ארה"ב (GAO), בריטניה (NAO), גרמניה, הודו וישראל. גייסט סבור כי..."לנציגי המוסד לביקורת המדינה חייבת להיות גישה מלאה, חופשית ובלתי מוגבלת לכל מידע הנמצא בארגונים המבוקרים, יהיה המידע סודי, אישי או רגיש ככל שיהיה". עם זאת, הבעיה העיקרית היתה ונותרה פומביות הממצאים. ובעניין זה סבור היה כי..."האתגר העיקרי הניצב בפני ביקורת המדינה הוא במהותו פסיכולוגי: לגשת לבעיית הסודיות מול הפומביות במידה גדולה יותר של פתיחות".

מסיימים חוברת זו שני כתבי יד מפרי עטו של פרופ' גייסט הקשורים להיבטים בין-לאומיים של עבודת ביקורת המדינה והרואים אור לראשונה. האחד – רשמיו מלקט דוחות ביקורת שקרא. הדוחות הם של מוסדות ביקורת המדינה בקנדה, צרפת, בוליביה, אוסטרליה, יפן, איטליה, גרמניה ועוד. רשמים אלו – מרתקים, קוריוזיים ומוצגים באורח יוצא דופן – רוכזו לקראת הרצאה שניתנה לפני שנים מספר בפני מבקרי מדינה בחו"ל. כתב היד השני מציג פן אישי הקשור לארגון המקצועי-הבין-לאומי של מוסדות הביקורת העליונים (INTOSAI). כתב היד מלמד על מגמות התפתחותו של הארגון, על הקונגרסים שנערכו בידי הארגון בארצות שונות ובנושאים שונים, על סמינרים בין אזורים, על מחקר תיאורטי ויישומי שיזם הארגון ועל קידום מתודולוגיה של שיטות ביקורת.

נועלת את החוברת רשימת פרסומים מקפת של פרופ' גייסט הנחלקת לספרים ולמאמרים. הפריטים מובאים על פי סדר כרונולוגי של הופעתם. שני התחומים המרכזיים הבולטים ברשימה זו הם תחום ביקורת המדינה ותחום מדיניות החוץ (את עבודת הדוקטור שלו כתב גייסט בתחום מדיניות החוץ). ברשימת הפרסומים בולטים שלושה ספרים בתחום ביקורת המדינה שפורסמו באנגלית. האחד שנערך בידי וראה אור, בשנת 1981, MacMillan State Audit: Developments in Public Accountability. השניים

האחרים נערכו במשותף בידי ובידי חברי צוות המחקר שליד משרד מבקר המדינה שחברו לו בצוות - פרופ' עירא שרקנסקי, מר נסים מזרחי ומחבר המבוא. את הספרים Studies in State Audit and Accountability ו־1 פרסם משרד מבקר המדינה בשנים 1991 ו־1995. ספרים אלה הם מהבולטים ומהחשובים שראו אור בתחום ביקורת המדינה בשנות השמונים והתשעים.

לסיכום:

המעייין בחוברת זו יעמוד מן הסתם על דרך כתיבתו המיוחדת של בנימין גייסט, על הצגת דברים בהירה, על כשרונו לבור את העיקר מן הטפל, על שנינותו, על נטייתו לחשוף ולהקיף נושאים שטרם נחקרו ועל יכולתו להתמודד עם סוגיות מורכבות ומסובכות. אין לך חוקר, איש מקצוע או תלמיד המבקש לבחון סוגיה בתחום ביקורת המדינה, שלא יידרש לעיון בפרסומים ובכתבים פרי עטו. הללו הווים ויהיו מעין "נר נשמה", עדות מתמדת לתרומתו הרבה לפיתוח תחום שחשיבותו מתגברת והולכת.

אסיים בנימה אישית. ההכרות והחברות בינינו היתה ארוכת שנים. ראשיתה כתלמידו בקורס ביקורת המדינה בישראל שניתן באוניברסיטה העברית בירושלים. קורס זה היה הראשון שניתן באוניברסיטה כלשהי בארץ בנושא זה (1978/79). לאחר מכן נהגנו להיפגש לעתים תכופות והתפתחה בינינו חברות עמוקה. שיתפנו פעולה שנים רבות במחקר ובכתיבה. פגישתנו האחרונה היתה סמוך למועד פטירתו. הוא הביע תקווה ורצון עמוק שמפעליו - "עיונים בביקורת המדינה" ועבודת צוות המחקר - ימשיכו להתקיים ולהתפתח. בטוחני שחבריו הרבים כמו גם העוסקים בתחום יצטרפו לתקווה זו.

בנימין גייסט, מתווה הדרך, החוקר, המורה, איש המקצוע ועל הכול - החבר, איננו עמנו עוד. עבורנו, חבריו, המימרה "חבל על דאבדין ולא משתכחין" חדורה משמעות כפולה ומכופלת. נוקירהו על תרומתו הרבה ונוכרהו בהערכה עמוקה.

אשר פרידברג